

Llegir i restaurar: cent anys de la rehabilitació de l'església de Verges

Text > LAIA DE QUINTANA I VILÀ, arquitecta
JOAQUIM RABASEDA I MATAS, historiador de l'art

Entre els anys 1923 i 1925, l'arquitecte Rafael Masó i Valentí va restaurar l'església parroquial de Verges. La intervenció és probablement l'exemple més paradigmàtic de l'ideal noucentista de restauració patrimonial.

Literatura i la restauració de monuments

Quan l'any 1831 Victor Hugo va publicar la novel·la *Notre-Dame de París*, no només va aconseguir que l'emblemàtica catedral gòtica fos encara més coneguda i estimada arreu, sinó que sobretot va provocar un moviment popular a favor de la seva restauració. L'edifici

havia arribat al segle XIX en un estat de conservació lamentable, fins al punt que les autoritats municipals s'havien plantejat enderrocar-lo. Però a causa de la novel·la i l'esperit romàntic que l'animava, el 1842 es va convocar un concurs per restaurar Notre-Dame. Dos anys després es va adjudicar als arquitectes Eugène Viollet-le-Duc i Jean-Baptiste Antoine Lassus. Hi van treballar durant vint anys, tot i que Lassus va morir el 1857 i no va veure acabat el projecte.

Al principi del tercer llibre de la novel·la, Hugo exposava que l'arquitecte medieval havia nascut poeta i havia es-

crit un llibre granític amb el seu art, que era la construcció. L'arquitectura medieval, que a la nota inicial per a la segona edició de 1832 elevava a nivell de nacional, havia patit tres lesions durant els segles posteriors: el temps, que l'havia esberlat insensiblement; les revolucions, que l'havien estripat amb ràbia, i les modes, cada vegada més grotesques i nècies, segons l'escriptor, que li havien fet més mal que les revolucions. Hugo atacava l'arquitecte acadèmic que havia omplert les ferides de l'arquitectura romànica i gòtica amb ganyotes ornamentals, i el paleta afamat d'enderrocs, mutilacions i repintats impropis. Calia

>> Absis i arc romànic de l'església de Sant Julià i Santa Basilissa de Verges. Sobre l'altar, el llum probablement dissenyat per Rafael Masó.
(Foto: LAIA DE QUINTANA)

restaurar l'art, doncs. Per dignitat nacional.

Mentre enllestia els treballs a Notre-Dame, Viollet-le-Duc va començar a publicar un *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIme au XVme siècle*. El 1867 en va aparèixer el vuitè volum. A la pàgina 14 hi ha l'entrada *restauració*, amb un inici que s'ha fet cèlebre: «Restaurar un edifici no és mantenir-lo, reparar-lo o refer-lo, és restablir-lo en un estat complet que pot no haver existit mai». L'arquitecte reivindicava l'estudi profund dels edificis abans d'intervenir-hi, tant de l'estructura com de l'estil, i amb tot el suport documental i arqueològic que fos necessari. Al mateix temps defensava la funcionalitat actual de l'edifici, perquè l'ús era la millor manera de garantir-ne la conservació. Viollet-le-Duc va instituir la idea de *restauració monumental*, un concepte nou d'arquitectura en què es barrejava el neguit de retornar a un model antic amb la manifestació d'un art nacional al servei del present.

Des d'un bon inici, Rafael Masó va optar per aquest model de restauració, com demostra la seva intervenció a l'església romànica de Sant Salvador de Bianya, datada del 1911. Joan Tarrús i Narcís Comadira ja van explicar a la seva monografia sobre l'arquitecte que Masó havia fet una restauració científica, és a dir, que no s'havia limitat a consolidar l'estructura i a reparar patologies, sinó que havia aprofitat les obres per netejar l'edifici del segle XII d'afegits posteriors, amb la voluntat de recuperar i tornar a integrar els elements que fins aleshores estaven dispersos. Per això Masó havia fet també un estudi arqueològic, excavant l'entorn, amb el qual havia localitzat les restes que li van permetre reconstruir la portalada d'accés.

Unes setmanes després d'inaugurar la restauració, Joaquim Folch i Torres va dedicar dos articles a l'edifici i a la feina de Masó, publicats a la «Pàgina Artística» del diari *La Veu de Catalunya* el 24 d'agost i el 14 de setembre de 1911. Folch i Torres començava reivindicant la necessitat de posar «bàlsam d'amor y de condícia damunt les nafres vils que ben sovint, massa sovint, cobreixen la gràcia estructural dels nostres vells monuments arquitectònics». I que calia fer-ho amb humilitat i respecte, perquè les restes arquitectòniques eren «troços de la nostra fisonomia nacional». Per això «una restauració es sempre una

>> Alçat longitudinal de les capelles laterals sud, amb l'arc de mig punt obert antigament al mur romànic, l'arc apuntat de nova formació al centre i l'arc apuntat conservat a la dreta.

(Foto: LAIA DE QUINTANA)

>> Làpida commemorativa de la restauració signada per Rafael Masó el 1925.

(Foto: LAIA DE QUINTANA)

>> Arrencada del nervi nord-est de la volta de creueria contigua a la volta romànica, amb el motiu d'una flor de lis blanca sobre fons blau, i inici de la inscripció situada a l'extradós de l'arc que separa la part antiga de la reconstruïda per Rafael Masó. (Foto: LAIA DE QUINTANA)

>> Arrencades dels nervis sud-est de les tres voltes de creueria, amb la imatge d'un dragó en vermell al davant i al centre, i la imatge d'un àngel encenser en verd al darrere, a l'esquerra. (Foto: LAIA DE QUINTANA)

obra d'amor», tal com la que feia un metge en estudiar un pacient. Explícitament, Folch i Torres reconeixia que gràcies a Masó l'antiga estructura havia «tornat a reaparèixer mercès a les tasques de restauració limitades a rehabilitar, no a reformar». Masó n'havia fet repicar les parets, n'havia localitzat els carreus originals i l'arc triomfal amb dos capitells romànics, havia obert de nou les finestres de l'absis, havia reconstruït la portada medieval. I aquest, considerava, era el model que calia seguir.

L'església de Verges o el discurs de les pedres

Masó va rehabilitar l'interior del temple de Verges entre els anys 1923 i 1925. Va restaurar els paraments romànics de l'absis i del tram de la nau immediat. També la cobertura de les dues capelles laterals del primer tram, afegides posteriorment: una cúpula sobre petxines a la de l'esquerra, i una cúpula octogonal sobre trompes a la de la dreta. Va reforçar la volta de quart d'esfera de l'absis amb un arc triomfal neoromà-

nic sobre dues columnes amb capitell de nova construcció, decorades diferentment. Fins aquí la feina de restauració. La resta, com indica la inscripció lapidària commemorativa situada sobre la capella de la dreta, va ser una reconstrucció, «obra nova d'enderroc i transformança». Una inscripció en llatí a l'extradós de l'arc que separa la part antiga de la nova també recorda la data de finalització de les obres.

El volum restant de la nau era una ampliació moderna amb traces gòtiques. Segons l'aixecament fet per Masó abans de la intervenció (Arxiu Històric del COAC, Fons Rafael Masó, reg. 9571-1, 3 i 4), l'espai estava cobert per una volta de mig punt distribuïda en tres trams amb llunetes. Una cornisa arquivada en resseguia el perímetre superior, i donava al conjunt l'aparença clàssica pròpia dels dissenys dels segles XVII i XVIII. Les capelles laterals d'aquest sector no tenien una configuració regular: les més properes a l'entrada s'obrien amb arcs apuntats, les altres dues amb arcs carpanells. Masó va re-

fer completament aquesta estructura, va construir dos arcs ogivals nous per a les capelles que no en tenien i va fer un sostre nou a la nau amb tres voltes de creueria. També va uniformar l'alçat amb dos nivells: la línia d'impostes de les capelles laterals i la línia d'impostes superior dels nervis faixons, remarcada amb capitells de base de mig hexàgon. La intervenció va abaixar lleugerament el nivell superior del sostre.

Va construir de nou, igualment, els sostres de les capelles laterals d'aquest volum, tret de la central de la zona de tramuntana, que conserva la volta de creueria de sis nervis i clau central originals. Va cobrir les altres tres amb voltes de creueria senzilles i tres claus de volta noves, que representen tres figures del tetramorf: el lleó, el bou i l'àguila. Va refer completament el cor i l'escala que hi dona accés, situada al vèrtex sud-oest, amb una resolució lluminosa i elegant de graons de pedra. També és de Masó el paviment general de l'església, fet amb peces rectangulars de pedra, disposades en fileres horitzontals a tren-

cajunt, tant a la nau, on separa les dues zones per als bancs amb un corredor central de tombes i peces reubicades, com a les capelles laterals. Es conserva la distribució de peces quadrades de pedra en punta al presbiteri, on aleshores encara hi havia el retaule i l'altar barrocs (reg. 9571-10).

Un altre element dissenyat per l'arquitecte noucentista és el vitrall de la rosassa, que representa la Santíssima Trinitat amb el dibuix de tres cercles entrellaçats: al superior, amb la mà de Déu entre les lletres gregues alfa i omega; al de la seva dreta, Crist representat amb el símbol d'un peix, i al de l'esquerra, l'Esperit Sant representat amb el símbol d'un colom (reg. 9571-9). La llegenda en llatí que volta els tres cercles reforça el missatge iconogràfic del vitrall amb la citació del tercer versicle del símbol d'Atanasi, una professió de fe atribuïda al bisbe sant Atanasi d'Alexandria. Es conserven també els esbossos de dos vitralls més, els dos amb la forma d'arc ogival de les finestres superiors del tram de volta contigu a la volta romànica (reg. 9571-7 i 8).

Segueixen el disseny de Rafael Masó l'encintat i les cornises interiors de les capelles laterals, així com les dues fornícules incrustades als murs de la segona capella a la dreta i la primera a l'esquerra. Finalment, és probable que sigui de Masó el llum de forja situat sobre l'altar, format per cercles concèntrics que inscriuen parts del text llatí del credo: al cercle superior, en referència a l'Esperit Sant; al central, de dimensions més grans, a Crist, i al darrer, el més gran de tots, a Déu. El motiu formal del cercle i el tema iconogràfic d'aquest llum, per tant, coincideix amb el de la rosassa, amb una clara referència simbòlica a la Trinitat com a font de llum.

Ara bé, l'element més vistós de la intervenció de Rafael Masó és l'ornamentació dels nervis de les noves voltes de creueria que cobreixen la nau, cadascuna amb el seu brodat decoratiu i color: vermell a l'inici, sobre el cor; verd després i blau al tercer tram. A l'intradós de cada nervi faixó hi ha inscrits tres versicles de salm en llatí: a tocar el mur de la façana, el versicle 4 del salm 150; sobre la barana del cor, el 7 del salm 148, i al mig de la nau, el primer del mateix salm 148. A l'arrencada dels nervis faixons amb el salm 148, just a l'espai de mur superior, una il·lustració reforça la imatge poètica dels textos, primer

amb el dibuix dels *dracones* als quals al·ludeix el versicle 7 i tot seguit amb el dibuix d'àngels amb encensers, que evocuen els protagonistes de la lloança celestial del versicle 1. Acompanyen els dibuixos diferents inscripcions que emfatitzen l'acció de lloar amb els imperatius llatins *cantate, laudate, benedicté, iubilate, exultate*.

Els quatre nervis interns de l'estructura de les voltes estan decorats amb filigranes: motius vegetals en vermell al primer tram, en verd amb coloms al segon, flors de lis i estrelles blaves al tercer. Masó es va inspirar en els vitralls gòtics francesos del segle XIII, segons indica la referència escrita en un dels esbossos de treball (reg. 9571-9) al volum *Le vitrail: Histoire, manifes-*

tations à travers les âges et les peuples de Léon-Auguste Ottin, editat a París el 1896, del qual va copiar el disseny d'un cap de sant Pere i un marc de vitrall de la pàgina 23 i els motius decoratius de la làmina IV. La decoració de les voltes, doncs, no només incorpora el text sagrat dels salms per exposar la principal funció de l'edifici, la lloança de Déu, sinó que també lliga la tradició arquitectònica catalana amb el passat gòtic francès. De manera que l'església de Sant Julià i Santa Basilissa de Verges esdevé un magnífic manifest de l'arquitectura nacional somniada per un dels principals ideòlegs del Noucentisme. Tal com havia postulat Victor Hugo, Rafael Masó havia escrit un llibre de versos amb el seu art.

>> Perspectiva interior dibuixada per Rafael Masó el març de 1924 per expressar gràficament la idea del projecte de restauració de l'església de Verges. (Foto: ARXIU HISTÒRIC DEL COL·LEGI D'ARQUITECTES DE CATALUNYA. FONS RAFAEL MASÓ.)